

ГАРЯЧИЙ І «ХОЛОДНИЙ» СЛІД

У сучасних засобах масової інформації часто натрапляємо на фразеологізм *по гарячих слідах*. Словник фразеологізмів подає таке значення цього вислову: ‘одразу за подією, не гаючи часу, негайно’, наприклад: *Навіть дома, коли мати по гарячих слідах зашивала йому [Сергійкові] сорочку або штанці, він проявляв нетерпіння й тривогу* (Григорій Тютюнник). Як синонімічні словник наводить фразеологізми *по свіжих слідах*, *по живих слідах*. Зафіксовано також рідкісну для сучасного слововживання форму *по свіжому сліду*, ілюстровану художнім текстом ХІХ ст.: *А ти б навідався до них на хутір та никнув би в клуню: може б, по свіжому сліду й знайшов порубане дерево* (О. Кониський).

Зауважимо, що ознака *гарячий* показова для сприйняття подій, оцінки явищ нашими сучасниками: живемо-бо в такий прискорений, бурхливий час, що без цього прикметника нібито й важко обійтися. Тому чуємо й бачимо вислови: *гарячі теми, гарячий телефон, гаряча лінія, гаряча точка*, пор.: *Навіщо ми торкаємося гарячих тем?* (З газ.). *Отож — земля... Миколаївщина, південь України, де зустрілися дві безмежності — неба*

і степену. Земля, на якій не раз діялися великі й страшні речі і яка не раз була гарячою точкою планети (М. Вінграновський). Порівняно з такими новими метафорами фразеологізми *гарячий слід* і *по гарячих слідах* мають певну традицію вживання в художньому й публіцистичному стилях. Але перший сприймається як похідний від другого, частотного фразеологізму. *Гарячий слід* — так кажуть про ознаки недавнього перебування кого-небудь десь, пор.: *Кожного разу, коли загін поспішав туди [до місця перебування переслідуваних], він заставав там лише гарячий слід* (І. Цюпа).

Хоч саме слово *гарячий* у його пряму значенні стосується поняття температури, причому високої температури, проте у фразеологізмі *по гарячих слідах* про температурні відчуття не йдеться. На перший план виходить поняття часу, швидкості, негайного реагування на якісь події, наприклад: *Працівникам карного розшуку вдалося розкрити цей злочин по гарячих слідах* (З газ.). Можливі асоціації відповідного контексту з фразеологізмом *спіймати на гарячому* мотивують звертання мовців до варіантних висловів *по свіжих слідах*, *по живих слідах*, коли треба передати швидке реагування на якісь події. Наприклад, відвідавши книжковий форум, можна *по свіжих, живих слідах* написати нарис про цю подію, або, переглянувши фільм, *по свіжих, живих слідах* обмінятися з друзями своїми враженнями.

Звертання до «температурного» образу часу загалом характерне для українських фразеологізмів. Відповідну сему часу містить фразеологізм, побудований на «температурному» образі, — *і слід захолонув*. Пригадаймо й дитячу гру *гаряче* — *холодно*, в якій так само пошуки слідів, знаків якоїсь речі пов'язуються з температурними відчуттями.

Фразеологізми *по гарячих слідах* та *і слід захолонув* можуть бути прикладом формальної асиметрії, хоч у внутрішній формі цих усталених висловів зберігається «температурний» образ як характеристика сліду.

Якщо йдеться про перше із кількох прямих значень слова *слід* — «відбиток ноги чи лапи на якій-небудь поверхні», то «температурних» характеристик це слово-поняття не має. Можуть бути *чіткі, виразні й невиразні, помітні й непомітні, глибокі або мілкі, протоптані, засипані снігом* і т. ін. сліди, тобто

їх можна розрізняти за ступенем чіткості, виразності, глибини тощо. Ще одне значення слова *слід* — ‘знак від чогось’; такий слід може бути *рожевий, пам'ятний, найбільший, найглибший* тощо. Але це слово, виявляючи в різних своїх словосполученнях тенденцію до переосмислення, образного вживання і, врешті, до фразеотворення, формує усталені звороти й виконує ключову роль у значенні фразеологізму. Порівняймо усталені вислови:

- бодай слід запав (уживається як прокляття і виражає побажання кому-небудь зникнути, пропасти);
- в порожній слід *прийти, прибігти* (не заставши кого-небудь на місці; запізнівшись);
- і слід застиг (*загув, прохолонув, прохолов, прочах*) (хто-небудь утік, безслідно зник); *і слід пропав* (хто-небудь безслідно зник, що-небудь зникло, пропало).

Перші два з наведених фразеологізмів фіксують художні тексти XIX — початку XX ст., наступні два характерні для сучасного розмовного стилю, з якого вони потрапляють у художній. А втім, поетична мова засвідчує входження слова *слід* в активний поетичний словник сучасної української мови. Його епітетна сполучуваність і конкретне художнє слововживання пов'язані з можливостями метафоризації слова й формуванням поетичних фразеологізмів на зразок: *До світанкової води на непротоптані сліди, / Моя бурштинова година, розкуте слово поведи* (А. Малишко); *І сонце огненне лиша на вітті червіньковий слід* (В. Стус); *Глибокі осінні сліди дощами по вінця наліто* (Л. Голота).

В основі образності загальнономовного фразеологізму й поетичної фраземи лежить універсальний закон метафоричного слововживання як механізму нескінченного пізнання безмежного світу.

Світлана Єрмоленко